

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКОЇ ТРИВОЖНОСТІ НА РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

INFLUENCE OF PARENTAL ANXIETY ON DEVELOPMENT OF CHILDREN'S INDEPENDENCE AT OLDER PRESCHOOL AGE

Стаття містить аналіз результатів емпіричного дослідження взаємозв'язку рівня самостійності дітей старшого дошкільного віку та рівня особистісної тривожності їх батьків. Для оцінки рівня тривожності як емоційної особливості батьків було застосовано «Методику діагностики самооцінки» Ч. Д. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна, яка дозволяє встановлювати особистісну та реактивну тривожність. З метою виявлення уявлень батьків про особливості їхніх дитячо-батьківських відносин у контексті самостійності дітей був розроблений авторський опитувальник. Для дослідження рівня сформованості самостійних дій дітей старшого дошкільного віку через вивчення уявлень дітей про власну самостійність було розроблено та представлено опитувальник. Дослідження виявило, що більшість досліджуваних батьків виявили середній рівень тривожності, але виявлена і частка батьків із високим рівнем тривожності. Встановлено, що практично всі досліджувані батьки, які мали високий рівень особистісної тривожності, мали також і високий рівень реактивної тривожності. В статті описано опитувальник, розроблений авторами для виявлення уявлень батьків щодо виховання самостійності у дітей шостирічного віку. За результатами опитування встановлено, що переважна більшість досліджуваних батьків має досить низький рівень уявлень про самостійність шостирічної дитини. Виявлено, що більшість досліджуваних батьків недостатньо володіє знаннями про форми, засоби, методи виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку. У статті описано опитувальник, розроблений авторами для дослідження уявлень дітей про власну самостійність. Опитування дітей виявило, що більше половини дітей допомагають батькам у залежності від свого бажання; чверть дітей батьки практично не стимулюють до самостійних дій; лише невелика кількість опитаних дітей має свої обов'язки в родині та несуть відповідальність за свої вчинки. Аналіз результатів опитувань батьків та їхніх дітей старшого дошкільного віку виявив взаємозв'язок між наявністю вираженої тривожності у батьків та сформованістю самостійності у їхніх дітей. Доведено, що емоційно компетентні батьки, які мають помірний рівень емоційної тривожності, схильні створювати більш сприятливі умови для розвитку дитячої самостійності, а високий рівень емоційної тривожності батьків корелює з низьким рівнем самостійності їхніх дітей. Стаття містить практичні поради батькам щодо розвитку самостійності дітей, що враховують важливі закономірності у взаємодії батьків і дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: дитячо-батьківські відносини, тривожність батьків, особистісна

тривожність, самостійність, старший дошкільний вік

This article analyzes the results of an empirical study of the relationship between the level of self-efficacy of preschool children and the level of their parents' personal anxiety. To assess the level of anxiety as an emotional peculiarity of fathers we used the "Self-esteem Diagnostic Methodology" by C.D. Spielberger, J.L. Khanin, which allows for the identification of personal and reactive anxiety. The author's questionnaire was developed to find out parents' ideas about the peculiarities of their children's and father's relations in the context of children's self-determination. In order to investigate the level of formation of children's self-determination in older preschool age children through understanding children's ideas about their own self-determination we developed and presented the following questionnaire. The study revealed that most of the surveyed fathers had a medium level of anxiety, but there were a number of fathers with a high level of anxiety. It was found that practically all of the studied fathers who had a high level of personal anxiety also had a high level of reactive anxiety. This article describes the questionnaire developed by the authors for determining the beliefs of parents about self-esteem in children of post-primary age. As a result of the survey, it was found that the vast majority of the surveyed parents have a very low level of understanding of the independence of their child's chastity. It was found that most of the surveyed fathers lacked knowledge about the forms, tools and methods of self-esteem education in children of the older preschool age. The article describes a questionnaire to identify parents' ideas about the education of independence in six-year-old children, developed by the author. The survey of children showed that more than half of the children help their fathers depending on their desire; a quarter of the children are practically not stimulated to do their own actions; only a small number of the children surveyed have their own duties in the family and are responsible for their actions. An analysis of the results of the interviews with parents and their children of older preschool age revealed an interrelation between the presence of expressed anxiety in parents and the formation of self-determination in their children. It was found that emotionally competent fathers who have a moderate level of emotional anxiety are able to create a more favorable environment for the development of children's self-confidence, and the high level of emotional anxiety of fathers correlates with the low level of their children's self-sufficiency. The article contains practical advice to parents on the development of children's independence, taking into account important patterns in the interaction of parents and older preschool children.

Key words: child-parent relationships, parental anxiety, personality anxiety, self-sufficiency, older preschool age.

УДК 37.013.77

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.9>

Сурякова М.В.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
Університет митної справи та фінансів

Учитель І.Б.

к.пед.н., доцент,
доцент кафедри психології
Університет митної справи та фінансів

Вступ. Надзвичайно стрімкі зміни, що відбуваються в усіх сферах людського буття в сьогоденні, посилюють вимоги до адаптивності особистості та обумовлюють запит суспільства на особистість, здатну діяти самостійно в умовах невизначеності. Самостійність як усталена особистісна властивість є необхідною умовою для адаптації людини до мінливого середовища. Тому розвиток самостійності дитини стає не просто певним виховним завданням батьків, воно стає найважливішим моментом піклування батьків про майбутнє дитини, яка має бути підготовлена до здійснення власного життя у світі з високою мірою невизначеності. На наш погляд, саме самостійність як інтегральне особистісне утворення надає людині відчуття впевненості у проблемних, нових, складних, незнайомих життєвих ситуаціях, з якими вона стикається, що сприяє її адаптивності. Отже сучасні батьки мають забезпечити умови розвитку самостійності дитини, усвідомлено відстежуючи ознаки її зростання.

Але практичні спостереження дитячо-батьківських відносин вказують на те, що нерідко батьки не тільки не сприяють розвитку самостійності дітей, а навіть його гальмують через надмірну власну тривожність. Тривожність за дітей здебільшого батьками не усвідомлюється як явище, що заважає розвиватися дитячій самостійності, на поведінковому рівні це проявляється як гіперопіка дитини мм. Тривожні батьки прагнуть знизити рівень власної тривоги за дітей надмірним контролем і регулюванням життя дитини. Такий батьківський виховний вплив здатний не лише не сприяти розвитку самостійності, яка не виникає автоматично, а потребує ретельного покрокового формування. Такий вплив може призвести до розвитку протилежної самостійності характеристики, а саме вивченої безпорадності та інфантилізму. У результаті такого виховного впливу дитина втрачає можливість бути соціально автономною у подальшому дорослому житті. Незважаючи на стійкий інтерес науковців до проблеми розвитку самостійності дошкільників, недостатньо вивченим залишається питання як само емоційні особливості батьків впливають на розвиток самостійності дітей старшого дошкільного віку. Тому доцільним має стати дослідження впливу тривожності батьків на розвиток самостійності дітей старшого дошкільного віку, що сприятиме більш усвідомленому батьківському впливу на особистісний розвиток дітей у родинах.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Вивченням проблематики дитячо-батьківських відносин та їх вплив на розвиток дитини займалися багато психологів та психотерапевтів: К. Роджерс, Д. Віннікотт, М. Кляйн, А.С. Співаковська, Л.І. Божович, О.І. Захаров, В.В. Столин, А.Я. Варга, А.Є. Лічко, М.І. Лісіна,

В.І. Гарбузов, Д.В. Ельконін Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, Т.М. Титаренко та ін. Вчені доводять, що дитячо-батьківські відносини являють собою складну конструкцію і багатофункціональну систему, що включає в себе безліч компонентів, які складаються в тісному взаємозв'язку і впливають на виховання і поведінку батьків і дітей в сім'ї. Проте розглядати дитячо-батьківські відносини як процес одностороннього впливу батьків на дітей не зовсім вірно, оскільки діти виступають в ньому такою ж активною стороною взаємодії, як і дорослі. Так, саме діти можуть ставати причиною батьківської тривоги за них.

Проблемі тривожності приділяло увагу багато науковців, про що свідчать численні дослідження, які здійснили А. Адлер, К. Ізард, Р. Мей, О. Ранк, Ч. Рікфорт, Г. Салліван, З. Фройд, К. Хорні та ін., психологи Ф.Є. Василюк, О.І. Захаров, І.В. Імедадзе, Б.І. Кочубей, М.Д. Левітов, О.В. Новікова, Ю.Л. Ханін, Є.М. Калюжна, Л.М. Костіна, В.М. Крайнюк, Я.М. Омельченко, Г.М. Прихожан, Н.Ф. Шевченко, В.І. Юрченко та ін. Вивчення науковцями феномену тривожності у контексті батьківсько-дитячих відносин [1; 6; 11] найчастіше стосуються дослідження саме дитячої тривоги. Батьківська тривога досліджується науковцями меншою мірою, що може пояснюватися уявленнями про здатність дорослої людини до саморегуляції і усвідомленості на відміну від дитини.

У психологічних дослідженнях проблема становлення особистості в період дитинства та генезис її самостійності як особистісного утворення розглядається в аспектах становлення самосвідомості, елементарного Я-образу як умови формування самостійності, суб'єктності як прояву активності особистості, що вивчали Б.Г. Ананьєв, В.В. Зеньковський, Є.І. Ісаєв, В.І. Слободчико та ін.; специфіку формування у дитини дошкільного віку прагнення до самостійності досліджували Н.М. Аксаріна, Т. Бауер, Л.І. Божович, А. Валлон, Л.А. Венгер, Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець та ін.; роль сім'ї у становленні самостійності в ранньому онтогенезі вивчали Н.М. Авдеева, О.Л. Кононко, Г.О. Люблінська, С.М. Мещерякова та ін. Проте вивчення особливостей розвитку самостійності дітей дошкільного віку у контексті впливу тривожності їх батьків потребує дослідження.

Мета дослідження – з'ясувати зв'язок рівня емоційної тривожності батьків та рівня розвитку самостійності їхніх дітей, старших дошкільників. Було зроблене припущення, що високий рівень тривожності батьків пов'язаний з низьким рівнем самостійності їхніх дітей. Емоційно компетентні батьки з індивідуальним оптимальним рівнем тривожності здатні створити найбільш сприятливі умови для розвитку самостійності своїх дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність і закономірності взаємодії батьків і дітей у сучасних умовах стали предметом наукових пошуків психологів і педагогів [1; 3; 4], які вважають, що головним чинником формування особистості дитини є сім'я, вплив дитячо-батьківських відносин на розвиток самостійності є визначальним. Єдність поглядів науковців на процес становлення самостійності індивіда [2; 5; 7; 8; 9; 10] виявляється у розумінні самостійності як динамічного утворення, яке у своєму формуванні проходить певні етапи формування. Як динамічне утворення самостійність особистості проходить послідовні стадії формування: від елементарних проявів активності немовляти до зрілої самостійності дорослої особистості [7, с. 28].

Самостійність дитини старшого дошкільного віку виявляється у різних видах діяльності – у спілкуванні, грі, праці, пізнанні, у прагненні й уміннях самому вирішувати завдання діяльності, незалежно від дорослого, застосовуючи власні знання й досвід, використовуючи пошукові дії. Показниками самостійності дитини старшого дошкільного віку є її прагнення вирішувати задачі діяльності без допомоги інших людей, уміння визначати для себе мету діяльності, елементарно планувати, реалізувати задумане і отримати результат, проявляти ініціативу і творчість у процесі виконання завдань, які виникають на шляху досягнення мети. В ігровій діяльності самостійність дитини виявляється у задумі, у розгортанні сюжетів складних колективних ігор, в умінні самостійно виконати доручену справу, оцінити поведінку та якість роботи інших дітей. Самостійність старшого дошкільника виявляється у здатності доглядати власний одяг, взуття, прибирати ліжко, допомагати у приготуванні їжі, доглядати за домашніми улюбленцями тощо. Все це є реальною основою для зміцнення відчуття власної гідності, гордості, закладатиме основу працьовитості.

У дослідженні Е. Акулової було встановлено, що для розвитку самостійності дітей дошкільного віку ефективними є образотворча діяльність та сюжетно-рольова гра. Введення певних правил безпосередньо в ігрову діяльність тренує дітей у рішенні ситуацій, що виникають, та в оцінюванні власних вчинків [2, с. 38]. Важливо відзначити особливість становлення дитячої самостійності, вона полягає в тому, що самостійність не переноситься автоматично з одного типу діяльності в іншій, зміна провідного виду діяльності потребує проходження нових етапів становлення самостійності тільки на матеріалі нової провідної діяльності.

На розвиток самостійності дитини позитивно впливає система вимог, яку дорослі висувають щодо власної дитини. Процес розвитку дитячої самостійності потребує

від батьків активної присутності, постійного заохочення, довірливого спілкування, проявів любові, готовності підтримати у разі необхідності. Батьки є організаторами середовища, в якому зростає їхня дитина, створене ними середовище здатне як стимулювати, так і гальмувати розвиток дитячої самостійності. Таким гальмуючим фактором у розвитку самостійності дитини у дошкільному віці може стати неефективна модель виховання, що склалася у відносинах батьків і дитини, яка визначається як гіперопіка.

Надмірна турбота про дитину, постійна, деколи нав'язлива увага до неї часто шкодить її розвитку. Нерідко батьки, забезпечуючи дітям якомога кращі побутові умови, піклуючись про їх здоров'я, випускають з уваги необхідність включення самої дитини у власне життя, можливість приймати власні рішення, визначати самій певні дії. Таким чином, відбувається зворотній ефект у стосунках, який полягає в тому, що члени родини проживають життя без урахування потреб дитини, тим самим роз'єднуючись з нею, а не консолідуючись. Неусвідомлена орієнтація батьків на задоволення власних потреб, не розуміючи і не враховуючи потреб дитини, стає основою гальмування розвитку її особистості.

Опіка в родині здійснюється як система стосунків, при якій батьки, забезпечуючи задоволення всіх потреб дитини, захищають її від будь-яких турбот, зусиль і труднощів, переймаючи їх на себе. Гіперопіка розуміється як надмірна турбота про дітей, що виражається у прагненні батьків захищати дитину навіть за відсутності реальної небезпеки, постійно утримувати біля себе, робити залежною від свого настрою і почуттів. Все це не дає можливості дитині навчитися самостійно долати труднощі та перешкоди. Гіперопіку ж, зумовлену батьківським страхом самотності, взагалі можливо розцінювати в якості нав'язливої потреби у психологічному захисті перш за все самих батьків, а не дитини. Таким чином, батькам важливо усвідомлювати, чи не забарвлене їх ставлення до дітей надмірною власною стурбованістю та тривожністю. Оскільки відверте усвідомлення прихованих мотивів своєї поведінки, як правило, сприяє нормалізації стосунків з дітьми і загалом сімейній атмосфері.

Здійснюючи гіперопіку, батьки тим самим виводять питання про активне формування особистості дитини на другий план. Батьки, по суті, блокують процес серйозної підготовки їх дітей до реальності за порогом рідного будинку. Така надмірна турбота про дитину, дріб'язковий контроль за всіма аспектами її життя, велика кількість обмежень і заборон приводить до пасивності дитини, несамостійності, труднощів в спілкуванні [1]. Причинами такої батьківської поведінки можуть виступати

певні особливостей емоційної сфери батьків: страхи, тривожність, гіпертрофоване почуття боргу, обов'язковості, що призводить до гіперопіки дитини.

Досліджуючи наслідки надмірної батьківської опіки, А. Адлер зазначав, що наддозволяюча, надтурботлива поведінка батьків має безпосереднє відношення до виникнення неврозів у дітей. Д. Леві на основі клінічного аналізу випадків показав, що материнська надопікуюча поведінка переходить в низьку толерантність до фрустрації і пов'язані з цим аномалії відчуттів і емоцій [1]. Науковці У. Макдаугал, С. Мадді, П. Тилліх, Ч. Рікрофт наголошують на такій важливій ознаці тривожності, як спрямованість у майбутнє. Батьківська тривожність може бути пов'язана з особливим переживанням небезпеки для дитини у близькому або віддаленому майбутньому, що наперед неможливо контролювати. Однією з причиною тривожності Г. Салліван, К. Хорні називають фактор значущої людини. Саме уявлення про дитину як особливу цінність, як надзвичайно значущу для себе людину, може стати причиною потенційної тривоги батьків за неї.

Відомий дослідник Ч. Спілбергер визначив тривогу як реакцію на загрожуючу небезпеку, реальну або уявну, а тривожність як індивідуальну психологічну особливість, що полягає в підвищеній схильності відчувати неспокій у різних життєвих ситуаціях, у тому числі і тих, об'єктивні характеристики яких до цього не схиляють. Згідно цьому визначенню, можна зробити припущення, що саме неусвідомлене бажання батьків ухилитися від переживання неспокою, стає причиною утримання дитячої активності, прояву її самостійності та ініціативності.

Надлишкова обережність, побоювання, що дитина може спричинити собі шкоду, нестача терпіння, уявлення про те, що батьки зроблять щось краще, ніж дитина, стають причинами, які заважають дитині проявити себе. Важливо зазначити, що свідомо батьки не ставлять такого завдання, навпроти, вони декларують цінність самостійності й відповідальності як психологічних утворень в особистості дитини. Однак робити замість дитини те, що вона може зробити сама, означає відучити його від самостійності та сміливості. Такі батьки у взаємодії з власною дитиною не створюють ситуації, в яких дитина могла б придбати відповідні якості. Актуальність проблеми полягає у проблемі не достатнього рівня усвідомлення батьками саме цього батьківського «завдання». Тому за мету емпіричного дослідження ми поставили з'ясування особливостей взаємозв'язку вираженої емоційної тривожності батьків і самостійності у дітей.

Дослідження впливу рівня тривожності батьків на рівень самостійності у дітей старшого

дошкільного віку здійснювалося у дошкільному закладі. Досліджуваними стали 20 дітей 5-6 років, хлопчики і дівчатка, та 38 їхніх батьків, повні та неповні сім'ї.

Для вимірювання тривожності як особистісної властивості та ситуативного стану батьків було застосовано «Методику діагностики самооцінки» Ч.Д. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна; для виявлення уявлень батьків про особливості дитячо-батьківських відносин стосовно самостійності їх дітей було розроблено спеціальний опитувальник; для вивчення сформованості самостійних дій дітей старшого дошкільного віку було розроблено відповідний опитувальник.

Вивчення тривожності як особистісної властивості та ситуативного стану батьків показало: низький рівень особистісної тривожності було виявлено у 23% батьків, середній рівень виявлено у 61%; високий рівень виявлений у 16%. Рівень реактивної (ситуативної) тривожності у 90% батьків був дещо вище за рівень особистісної тривожності: низький рівень виявився у 16,5%, середній рівень виявився у 55%, високий рівень виявився у 29,5% батьків.

Дані дослідження свідчать, що практично всі досліджувані батьки, в яких виявлено високий рівень особистісної тривожності, показали також високий рівень реактивної тривожності. В цілому досліджувані батьки виявили середній рівень особистісної тривожності, разом з цим також було виявлено високий рівень у групі досліджуваних батьків (4 сімейні пари та 2 розлучені жінки).

На рис. 1 відображено розподіл рівня особистісної тривожності серед досліджуваних батьків.

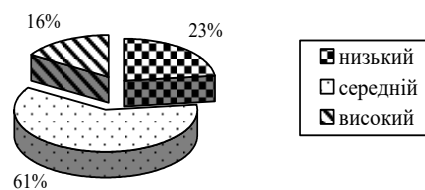

Рис. 1. Розподіл рівня особистісної тривожності серед досліджуваних батьків

Середній рівень особистісної тривожності може бути визначений як адекватний, як помірний рівень переживань, що звичайно відчують батьки. Для дослідження впливу рівня тривожності батьків на рівень самостійності у дітей найбільш інформативним став аналіз груп батьків з високими та низькими показниками за параметром особистісної тривожності. У дослідженні було зроблено припущення, що високий рівень батьківської тривожності заважає розвитку дитячої самостійності. Низький рівень тривожності може бути пов'язаний з низьким рівнем обізнаності батьків про

актуальний рівень сформованості самостійних дій у їхніх дітей, а також з низьким рівнем усвідомленості щодо цілеспрямованого керування розвитком самостійності дітей.

З метою виявлення уявлень батьків про особливості їхніх дитячо-батьківських відносин у контексті самостійності дітей нами був розроблений опитувальник, який було запропоновано батькам у дослідженні:

1. Чи відводите ви час для спілкування з дитиною?
2. Як часто ви робите ви зауваження дитині?
3. Що вміє робити дитина: а) з вашою участю; б) самостійно.
4. З яким настроєм дитина ходить до дошкільної установи: а) із задоволенням і бажанням; б) на вашу вимогу.
5. Чи знайома ваша дитина з навиками особистої гігієни?
6. Чи цікава для дитини сюжетно-рольова гра?
7. Чи доводить дитина гру до кінця (наприклад, прибирання іграшок)?
8. Чи долучаєте ви дитину до прибирання її кімнати, двору?
9. Чи дозволено дитині користуватися інструментами батька?
10. Чи допомагає ваша дитина на кухні?
11. Чи навчаєте ви дитину зробити невеличку покупку разом з вами?
12. Чи спонукаєте ви дитину самостійно висловлювати думку перед дорослими?
13. Чи заохочуєте ви дитину в її інтересах і захопленнях?
14. Чи стараєтеся ви зробити все за дитину, перш ніж вона виявить бажання щось зробити?
15. Чи дозволяєте ви дитині робити помилки?

Результати вивчення уявлень батьків про особливості дитячо-батьківських відносин стосовно самостійності їх дітей довели, що лише 10,5% досліджуваних батьків мають достатньо повні уявлення про виховання самостійності дітей шостого року життя; 61,5% досить низький рівень уявлень про самостійність дитини; 8,0% батьків мали часткові уявлення про самостійність їхніх дітей; 15% батьків дуже опікують своїх дітей, виконують майже всю роботу за дитину, виявляючи гіперопіку; 5% виявляють гіпоопіку.

Такі результати опитування засвідчили, що більшість досліджуваних батьків недостатньо мірою усвідомлено уявляють про форми, засоби, методи розвитку самостійності у дітей-дошкільників.

Для дослідження рівня сформованості самостійних дій дітей старшого дошкільного віку через вивчення уявлень дітей про власну самостійність було використано розроблений нами опитувальник, який подавався дітям у усній формі:

1. Чи умиваєшся ти сам вранці: чистиш зубки, умиваєш личко?
2. Чи прибираєш ти сам ліжко?
3. Чи подобається тобі грати самостійно?
4. Чи допомагаєш ти мамі прибирати у квартирі?
5. Чи складаєш ти свої іграшки після гри?
6. Чи можеш ти сам взути черевики?
7. Чи можеш ти здійснити сам покупку хліба?
8. Чи дбаєш ти про малюків?
9. Чи допомагаєш мамі подавати до столу?
10. Чи прибираєш після себе брудний посуд?
11. Чи дозволяє тобі тато брати його інструменти?
12. Чи залишаєшся ти один вдома?
13. Чи дозволяють батьки тобі самостійно планувати вихідні?
14. Чи дозволяють тобі викладати свою думку?
15. Чи дбаєш ти про домашніх тварин? Про квіти в домі?

З відповідей дітей можна зробити висновки, якою мірою сформувалися певні дії їхньої поведінки, що свідчать про прояви самостійності. Отримані дані виявили, що 25% дітей практично не стимулюються своїми батьками до самостійних дій; 60% дітей помагають батькам деякою мірою, в залежності від бажання; лише 15% мають свої обов'язки в родині та несуть відповідальність за свої вчинки.

Результати розподілу сформованості самостійних дій досліджуваних дітей представлені на рис. 2.

Отже, більша частина досліджуваних дітей виявила помірну сформованість самостійності як досить усталену форму поведінки, що, ймовірно, частково стимулюється батьками, част-

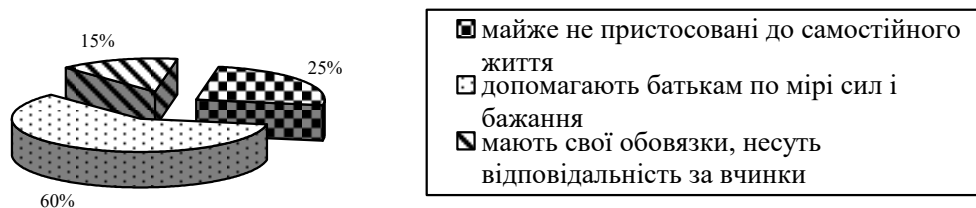

Рис. 2. Розподіл сформованості самостійних дій дітей старшого дошкільного віку

ково визначається природньою активністю дитини. Високий рівень сформованості самостійних дій дітей може пояснюватися психологічно компетентністю їхніх батьків, високим рівнем усвідомленості батьківства взагалі. У незначній групі дітей виявлено низький рівень сформованості самостійних дій, що може бути пов'язано як з гіперопікою, так і з гіпоопікою батьків.

Зіставлення рівня тривожності батьків з рівнем самостійності їхніх дітей виявило наступні тенденції у різних типах сімей: розлучені жінки показали високий рівень особистої тривожності, але їхні діти виявили середній рівень самостійності. У повних родинах, а також у родині з одним із батьків, який показав достатньо високий рівень тривожності, спостерігається низький рівень самостійності їхніх дітей: діти не прибирають іграшки, свою кімнату, не допомагають батькам, майже не мають власних захоплень, перекладають свою провину на інших тощо. Було виявлено, що батьки з оптимальним рівнем тривожності здатні створити найбільш сприятливі умови для розвитку дитячої самостійності. Високий рівень тривожності батьків корелює з низьким рівнем самостійності їх дітей.

Проведене дослідження показало, що тривожність батьків є достатньо серйозним емоційним бар'єром, який ускладнює розвиток самостійності дитини. Тривожність батьків впливає на розвиток особистості дітей: пригнічує бажання дитини бути самостійним (позиція «Я сам») і накладає відбиток на розвиток подальшого виховання у дитячо-батьківських стосунках. Узагальненою причиною такого становища виступає батьківська некомпетентність щодо психологічних особливостей своєї дитини, вікових психологічних потреб дитини, методів і засобів виховання дітей, зокрема розвитку її самостійності.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, проведене дослідження виявило взаємозв'язок між наявністю вираженої тривожності у батьків та сформованістю самостійності у дітей старшого дошкільного віку: емоційно компетентні (з оптимальним рівнем емоційної тривожності) батьки схильні створювати більш сприятливі умови для розвитку дитячої самостійності, а високий рівень емоційної тривожності батьків корелює з низьким рівнем самостійності їхніх дітей.

Створення умов розвитку самостійності дітей передбачає врахування важливих зако-

номірностей у взаємодії батьків і дітей, а саме: залучення дітей до господарювання, розвиток їхньої працьовитості; врахування важливої користі праці дітям, результати якої будуть комусь потрібні, та в якій вони відчуватимуть власну необхідність; висловлювати пошану до особистості дитини, врахування її потреб і бажань; не допускати виникнення у дитини відчуття власної неспроможності; планування часу для спілкування, сумісних ігор та занять з дитиною; розвиток культурно-гігієнічних навичок; створення психологічно безпечної атмосфери родини; неможливість приниження дитини, якщо вона виявила несамоствійність у незнайомих обставинах; підтримка кожної спроби, кожної ознаки самостійності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акименко, Ю.Ф. Психологічна корекція ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00. / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2003. 20 с.
2. Акулова, Е.Ф. Формирование индивидуальности, самостоятельности и ответственности у дошкольников посредством подвижных игр. *Наука, образование, общество*. 2015. № 4 (6). С. 38-52.
3. Бех, І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: науковометодичний посібник. К.: ІЗМН, 2018. 204 с.
4. Зайцева, О.Ю. Умови розвитку образу Я дітей старшого дошкільного віку. *Гуманітарний журнал*. 2017. Т. 6. № 3 (20). С. 152-156.
5. Зимова, О. Що таке самостійна дитина. *Дошкільне виховання*, 2008. № 11. С. 60-64.
6. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 72-78.
7. Лісовець, О. В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. *Наукові записки НДУ НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 28-34.
8. Савченко, М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / ДВНЗ Донбас. держ. пед. ун-т. Слов'янськ: 2014. 255 с.
9. Удіна, О. М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності (на матеріалі аплікації): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 25 с.
10. Хисматуллина, М.Е. Формирование самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста путем сюжетно-ролевых игр. *Наука XXI века: проблемы и перспективы*. 2015. № 1 (3). С. 47-49.
11. Шпет, М.С. Психологическая природа и причины личностной тревожности. *Научный альманах. Психологические науки*. 2015. № 11-5(13). С. 245-247.